

Abipus geležinės uždangos: prieš ir po 1991-ųjų

Daiva TAMOŠAITYTĖ

Su koncertais dukart teko apsilankyti svečiose šalyse, vadinamajame soclageryje: VDR (su kameriniu liaudies ansambliu „Sutartinė“) ir Čekoslovakijoje (Giedrės Lukšaitės-Mrazkovo klavesino ir vargonų seminaruose). Abi kelionės pasitaikė 1987-aisiais, jau juntant galingus požeminius smūgius, išjudinsiančius Sovietų Sąjungos pamatus. Tačiau jau tada nustebino kontrastas tarp Berlyno ir Prahos: sukaustyta geležinės niūrios drausmės Rytų Vokietijos sostinė ir auksinė Praha, pilna užsienio turistų ir alsuojanti laisvės dvasia. Karlo tiltas, vokiečiai, triukšmingai šūkaujantys užėjoje „Pas Tomašą“, didinga natūraliais krantais Vltava, nuostabi vijokliais apaugusi senamiesčio architektūra su bokšto laikrodžiu judančiomis figūromis ir šiurkštus akmeninis grindinys, vis besitaikantis nulaužti batų kulniukus.

Kazimiera Sakalas 1958 m.
Niujorke

Praėjo nei daug, nei mažai laiko – trisdešimt metų nuo tos dienos, kai muzikos galia ir likimas dovanojo kelionę į JAV, o paskui ir į Švediją, Indiją, Italiją, vėl suvienytą Vokietiją... Poilsis Majamyje pasitinkant tekančią saulę iš vandenyno ir pakrantėje renkant kriaukles, Disneilendas ir pažintys su pensininkais dipukais, kultūrininkais ir visais, kuriems buvo įdomu pamatyti žmones iš šalies, prarijusios jų Tėvynę ir privertusios bėgti nuo okupanto – kaip mamos tetą Kazimierą Sakalą, pas kurią viešėjome. Tetos tėvas, Antanas Briedis (Briedelis) buvo knygnešys, apie juodu parašyta šiai temai skirtame enciklopediniame leidinyje, išleistame jau nepriklausomoje Lietuvoje. Teta Kazė pasakojo apie tai, kaip jos mėlynakiui auksaplaukiui sūnui Romui, kuriam, šeimai bėgant nuo Raudonosios armijos, buvo bene treji metukai, vokiečiai dovanojo šokoladą ir kaip jis, būdamas neurochirurgas, dirbo Vietname per karą ir už tai buvo apdovanotas.

Viktorija ir Antanas Briedeliai su vaikais Vincu, Antanina ir Kazimiera

Jau rašiau „Pasaulio lietuvių“ apie savo surengtą koncertą lietuvių klube ir neišdildomą įspūdį, įkėlus koją į laisvą šalį. Tada lietuviai išgirdo gyvai atliekamą M. K. Čiurlionį ir žodį apie jį. Iš tos kelionės, iš Majamio, parsivežiau keletą ten

leistų knygų, tarp jų – „Poezijos antologij1“, Kazimiero Banaičio vokalinės ir instrumentinės kūrybos natų ir surengiau koncertą anų laikų Meno darbuotojų rūmuose (dabartinė Prezidentūra). Dainas dainavo Judita Leitaitė, jai akompanavo Vilija Aleknaitė-Abramikienė, sonatą violončelei mano akompanuojamas atliko Rimas Bacevičius, smuiko sonatą griežė Paulius Juodišius. Parsivežiau ir Giedros Gudauskas kūrybos įrašų, ir unikalių vinilo plokštelių, kuriose įamžinta skaitoma lietuvių išėivių poezija (skaito ir pats Jonas Aistis), tarpukario dainos. Tai – dovanos iš garsaus knygyno savininko Jono Karvelio artimųjų; kadaise jo krautuvė buvo Vilniaus centre, kur tarybiniais laikais įsikūrė „Vaikų pasaulis“, o dabar yra parduotuvių tinklas priešais ES atstovybę. Tais 1988-aisiais Niujorke aplankytas Gugenheimo muziejus, Jungtinės Tautos, Laisvės statula ir daugybė kitų įžymybių, įsispaudusių atmintin. Paskui, jau atgavus nepriklausomybę, laukė ilgesnė viešnagė: Nacionalinis istorijos muziejus, kuriame gali gyventi ištisą dieną, parodos, Amerikoje leistų anksčiau neprieinamų knygų skaitymas Vinco Rastenio namų bibliotekoje Vudheivene. Joje kadaise lankydavosi plunksnos broliai ir bičiuliai: Josifas Brodskis, Eduardas Cinzas, Antanas Miškinis ir daugelis kitų. Vėl muziejai, konferencija Los Andžele, žvilgsnis pro teleskopą į Jupiterį ir... nežmoniška nostalgija. Nepaisant to, kad amerikiečiai – labai draugiški, visada teiraudavosi, iš kur esu kilusi. Ir visada leisdavau spėti, ir visada sulaukdavau atsakymo: „Iš Prancūzijos?“ Niekas nežinojo, kas yra Lietuva. Tarp dviejų išvykų Lietuvoje šis tas pasikeitė, bet... ne viskas.

Japoniškos vyšnios Jungtinių Tautų vidiniame kieme 1988 m. gegužės 8 d.
Dainos Tamošaitytės nuotr.

Dvyniai, Niujorkas, 1988 .Tamošaitytės nuotr.

Nėra man tokios ideologinės „Prokrusto lovos“, į kurią įspraustos trys Baltijos šalys, tarsi visada būtų buvusios viena teritorija ar valstybių sąjunga. Lietuvos valstybė savo laisvės mastais, principinga laikysena nacių ir bolševikų atžvilgiu ir neregėta rezistencine kova visada skyrėsi nuo kitų šalių. Tomis patirtimis ir ypač ryšiais su už Atlanto gyvenančiais lietuviais tektų remtis norint išlaikyti laisvės pojūtį. Būtent pojūtį, nes mintimis grįžęs į tas keliones aštriai suvoki, kad niekas iki galo dar nelaimėta, kad žmonės greitai pamiršo tautų kalėjimo skonį, o užmiršę

esminį Lietuvos nepriklausomybės uždavinį – galutinai išsivaduoti iš kaimyninių šalių primetamo gyvenimo būdo – kenčia, nerasdami paguodos ir turtingiausiuose žemės kampeliuose. Gal atsigavo tik tie, kuriems jau neberūpi Lietuva ir jos ateitis; susikūrė laikiną buities gerovę, ir gana.

Mane nostalgija kankina visada, kai būnu išvykusi, nesvarbu kur, ir nesvarbu, ar tos kelionės vyko iki geležinės uždangos subyrėjimo, ar paskui. Man nesuprantamas gyvenimo būdas, kai milžiniškos masės žmonių kasdien sūkuriuoja aplink žemės rutulį, prarasdamos laiko ir vietos jausmą. Gyvenimą svetur galiu suprasti tik mokslo arba specialios misijos tikslais. Arba – kaip prievartinę tremtį. Neklauskite manęs, ar man įdomus žmogus, greitai pamiršęs gimtinę, kuriam kalbėti gimtąja kalba yra erzinantis nepatogumas, ir visa, kas susiję su savomis šaknimis, kelia pašaiptą šypseną. Pasaulio lietuvių metai – tema lyg apie du susisiekiąčius indus. Jie gali priminti ir smėlio laikrodį.

Mes siekiame atrasti kuo daugiau istorijos, nugulusios išeivių archyvuose, dokumentuoti dabartį. Dedame antgamtiską pastangą ir pinigus į projektus, susitikimus, konferencijas, įvairių organizacijų sąskrydžius. Susimąstau: o kaip, kam, kodėl? Jeigu tikslas yra išlaikyti lietuvių, sakyčiau, kad to per mažą. Tikrasis tikslas būtų sugrąžinti Lietuvai jos demokratinę laikyseną, kūrybingumą, prigimtinių viduje slypintį gėrį, stiprumą ir mokėjimą pasakyti, kuo esame geriausi. Jeigu to nėra aiškiai išreikšta entuziazmu ir darbu petys petin, viskas gali tapti savitiksliais pobūviais savo malonumui ir eiliniu kelio ženklų veiklos ataskaitai.

Saulėtekis prie Atlanto vandenyno, Majamis, Florida, 1988. Daivos Tamošaitytės nuotr.

Jeigu mes klausiam, ką gali duoti Lietuva išeiviams, tai šis klausimas glūdi visai kitame kontekste nei prieš šimtą metų. Ji gali duoti moralinę paspirtį ir oficialią privalomą paramą per atstovybes ir ambasadas, ir tai duoda. Tačiau globalizuotai susikūrusiomis nelygiomis sąlygomis Lietuvos ir „Globalios Lietuvos“ santykis primena vieną nykštuką ir daug guliverių. Aš nežinau, ką gali Lietuva duoti ekonominiam emigrantui kažkur anapus, jei nepajėgė jam padėti čia. Juolab neįtikėtina, kad toks žmogus jaus atsakomybę ką nors duoti tai valstybei, kuri nuvylė jo lūkesčius. Tai netrukdo jam siųsti likusiems artimiesiems Kalėdų proga kelis dolerius ir žąsį.

Susikūrė ir privilegijuota tarptautinė lyderių kasta, kuriai labiausiai trukdo bet kokio pobūdžio sienos. Nežinau, ar tai gerai, ar ne. Paprastas pilietis tų lyderių nemato. Komercinės laidos ar viena kita reta žinutė per nacionalinį transliuotoją neužpildo informacinių spragų, o medžiagos apie naujausius lietuvių laimėjimus tenka ieškoti internete, ilgai raustis įvairiuose srautuose, tačiau rastos žinios neatspindi esamos padėties. Jeigu reikėtų matuoti laimėjimus pagal tai, ką girdime per TV ir radiją, tektų konstatuoti, kad labai didelis procentas informacijos žiniasklaidos nepasiekia. O jeigu reikėtų išmatuoti naudą, kurią teikia vieni lietuviai kitiems – nežinau, kokia agentūra realiai tai galėtų atlikti. Nes ir agentūros konkuruoja, vienos dirba vieniems, kitos – kitiems interesams.

Nesugalvota tai, kad mąstymas keičiasi lėtai. Žmogus ir susenti suspėja nesupratęs, kad fizinis pasaulis paklūsta spartėjančiai eigai vyksmų, kurie neleidžia gyventi komforto zonoje ir jokio saugaus prieglobsčio nežada, vien kaitą galvotrūkčiais. Vidinis aš ne tik nespėja koja kojoni, bet ir neturi taikytis su mirażais dykumų, kuriose oazių lieka vis mažiau. Kalbame apie klimato kaitą, bet siaubiame žemę plynais kirtimais. Sachara vietoj buvusių vandeningų ir miškingų plotų – štai jau ne mirażas, o netolima tikrovė.

Ir vėl grįžtame prie geležinės uždangos įvaizdžio. Pasitelkčiau išleisto iš narvo paukščio metaforą. Išleistas neskrenda, išskridęs nebemoka išgyventi. Tokiems išeitis viena: kartoti įprastus, nuo vaikystės išmokus įgūdžius. Kokiam paukščiui duota išplasnėti iš narvelio, o paskui sugrįžti ir mėginti išvaduoti likusius likimo brolius? Nepasakyčiau, kad visi buvo konformistai: tuo pačiu laikmečiu gyveno ir disidentai, ir rezistentai, ir tiesioginio teroro vykdytojai. Gyvena jie ir dabar, ir kiekvienas – pagal savo supratimą. Lietuva – tai Feniksas, atgimstantis iš pelenu. Išėivis – gandrai, ne visada randąs kelią namop.

Po koncerto su Kazimiera Sakalas Majamio lietuvių klube 1988 balandžio 10 d

Koncertas Majamio lietuivų klube 1988 m. balandžio 10 d. Skambina Daiva Tamošaitytė

Tada, kada viena pirmųjų pagal išgales tiesiau tiltus tarp dviejų pasaulių, viskas

atrodė kitaip nei dabar. Nūnai anuometiniai žygdarbiai, kai menkiausias krustelėjimas atrodė kaip nesuvokiama drąsa, primenanti į sustingusį vandenį įmesto akmenėlio sukeltus raibulius, nuskendo kasdienybės ir chaoso jūroje. Vietoj iškilių tiesos kalbėtojų įsivyravo politiškai korektiška vienmatė antraeilių prasmų plokštuma su daug tiesų, o man atrodo, kad daug tiesų vienu metu gali reikšti vieną didelį melą. Ir tada, kai nutylime, kas labiausiai skauda. Ir kai rezignuojame, netikėdami, kad mūsų veiksmai turi kitokią, ne vienadienę, prasmę.

Iš man pažįstamų žmonių Emilija Rastenienė buvo viena tų retų asmenybių, kurios rėmė trečiabangininkus ir Lietuvoje gyvenančius per kunigus, bet ne gimines, ir tuo labai didžiavosi. Ji mane priėmė į svečius ir kuravo kaip tetos Kazės draugų pažįstama. Daug vėliau sužinojau, kad ji buvo antroji Vinco Rastenio žmona, „paėmusi“ jį fraze „Jei mane myli, išsiskirk“, jaunystėje kalėjusi Leningrade. Išgirdau, kad į Rastenius Niujorke buvo žiūrima įtariai, kaip į komunistus, turinčius neaiškius ryšius su sovietine Lietuva ir „Tėviškės“ draugija. Pati ji kalbėdavo tik buitiniemis temomis, nieko įdomaus apie kultūrą nesužinojau, užtat telefonu ji plačiai atverdavo *small talk* srautą, nes, jos pačios žodžiais, lydymais nepamirštamo kvatojimo, turėjo *big mouth*. Vėliau „Miliuka“ visai nusivyliau ir išsikėliau kitur, mūsų ryšiai nutrūko. Sąjūdžio metais, jau sunkiai judėdama su lazdele, ji atvyko į Lietuvą – dovanavo Lietuvai Adomo Galdiko paveikslą. Nežinau, koks likimas ištiko Vinco sukauptus archyvus ir biblioteką, kurią tvarkė „Leonėlis“, nes vaikų neturėjo, bet plokštelių kolekciją ji atsiuntė man. Iš to ryšio liko kažkoks kartėlis, nuosėdos, nerimas, neatsakyti klausimai, išdavystės šešėlis, kurie, matyt, lydi ir dar ilgai lydės kiekvieną, patekusį Šaltojo karo laikais tarp dviejų ugnių. Dėl tos priežasties vėliau kontaktų su išeiviais vengiau, mieliau bendravau su kitų tautybių amerikiečiais.

S. Lozoraitis ir V. Landsbergis Romos ambasadoje 1992 m. vasario 16 d. Dalios Tamošaitytės nuotr.

Dokumentų, archyvų ir kitų vertybių perdavimas Lietuvai – labai didelis uždavinys. Jos pergyvena patį tas vertybes kūrusį arba kaupusį žmogų. Tačiau atlieka savo paskirtį tik tada, kai yra matomos, naudojamos ir pasitarnauja kaip tiesioginė mokomoji priemonė ateinančioms kartoms. Bet daiktai – dar ne viskas. Pati svarbiausia pareiga, kurią Lietuva turėtų atlikti išeiviams, yra perlaidoti žymias asmenybes ten, kur jos ir pageidavo: gimtojoje Tėvynėje, savoje žemėje,

protėvių ar šeimos kapuose. Pagerbti jas paminklinėmis lentomis, skulptūromis ir kitais vizualiniais sprendimais, aiškiai nurodančiais jų nuveiktus darbus dėl Lietuvos nepriklausomybės, kultūros ir klestėjimo. Auka, sudėta savo gyvybės ir gerovės, netekčių ir tremčių kaina, negali būti išmatuojama jokiais perlaidojimų kaštais.

Tik tada, kai tai bus atlikta, galėtume tarti, jog Lietuva iš tikro atgimė. Geležinė uždanga – vis dar pusiau nuleista.

Autorės asmeninio archyvo nuotraukos.

pasauliolietuvis.lt

„Pasaulio lietuviai ir Lietuva“

Mielai pasidalysime svetainėje skelbiamais tekstais ir nuotraukomis, tik prašome nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

